IND

Een asielzoeker is gemarteld. Hoe weet je of dit klopt?

IN HET NIEUWS 6-7

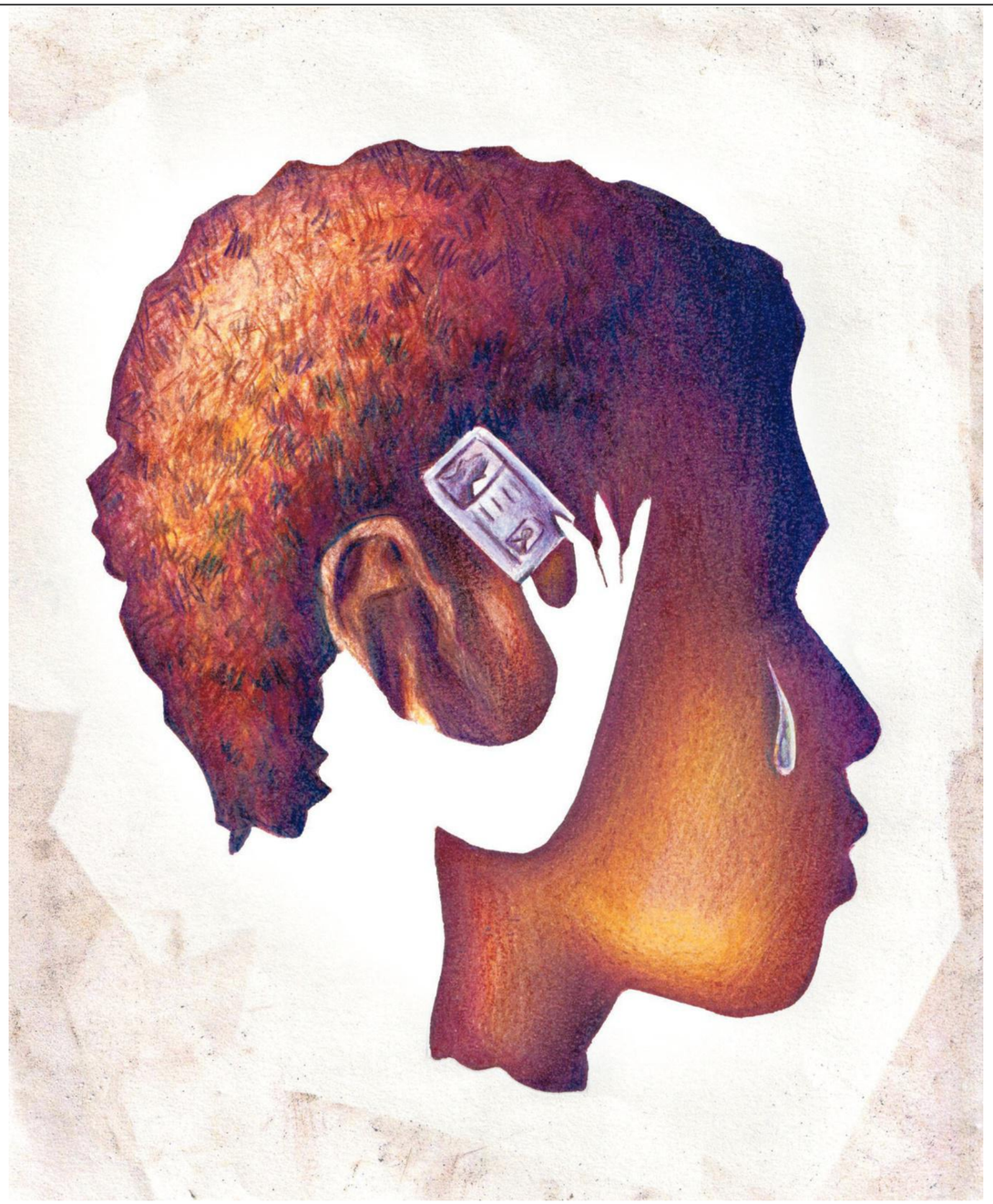

ONDERZOEK **IMMIGRATIE**

Een marteling bewijzen is niet makkelijk. Ook niet voor experts

Asielzoekers maken meer kans op een succesvolle aanvraag als een medisch-psychologisch rapport ondersteunt dat ze zijn gemarteld. Maar over de vraag hoe betrouwbaar die rapporten zijn, bestaat discussie. Ook de Raad van State plaatst vraagtekens. Kan iedereen die een traumatische gebeurtenis doormaakte, zich dat trauma wel tot in detail herinneren?

Door **Andreas Kouwenhoven** en **Martin Kuiper** Illustratie **Lois Konijn**

De man in de gehoorkamer kijkt angstig. Voor de tweede keer vertelt Dennis Spaine eind 2022 aan de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) waarom hij moest vluchten uit Sierra Leone. Hij vertelt over de lijken die hij nog steeds op z'n netvlies heeft staan, over de nachtmerries en de pillen die hij daarvoor slikt. „Wat ze mij hebben aangedaan, is verschrikkelijk."

Toch gaat het gehoor die dag amper over die nachtmerries. De medewerker van de IND slaat vooral aan op een detail, merkt Spaine. Waarom had hij het in het eerste gehoor over zijn neef, die een bijrol speelt in het vluchtverhaal, terwijl hij het nu over zijn oom heeft?

Dat is vast een fout van de vertaler, zegt Spaine. „Ik weet zéker dat ik het in het eerste gesprek ook over mijn oom had." Maar waarom heeft Spaine dat dan niet gecorrigeerd in het gespreksverslag, dat hij na het eerste gehoor kreeg toegestuurd, vraagt de IND-medewerker. Spaine zegt dat hij het verslag gewoon niet goed heeft nagelezen.

Voor de IND is duidelijk: Spaines verhaal bevat tegenstrijdigheden en is daarom „ongeloofwaardig". De asielaanvraag van de 52-jarige radiomaker uit Sierra Leone wordt in een voorlopig besluit afgewezen.

Daarmee lijkt de zaak verloren, maar Spaines advocaat klopt aan bij het instituut voor Mensenrechten en Medisch Onderzoek (iMMO), een stichting van artsen en psychologen. Die doen onderzoek naar asielzoekers die zeggen slachtoffer te zijn van martelingen of ander geweld, maar niet worden geloofd. De rapporten die ze schrijven - afgelopen jaren enkele honderden - kunnen een afgewezen asielzaak doen kantelen. Rechters beschouwen de iMMO-onderzoeken als deskundigenrapporten en verlangen van de immigratiedienst dat hij de conclusies uiterst serieus neemt.

Maar op het werk van deze asielrapporteurs is ook kritiek: iMMO zou claims doen die het niet kan onderbouwen. In haar rapporten stelt de stichting onder meer dat asielzoekers vanwege trauma's of schaamte hun verhaal niet goed hebben kunnen vertellen aan de IND. Dus ze zouden niet mogen worden afgewezen op basis van tegenstrijdige verklaringen.

Is dat terecht? Hoe betrouwbaar zijn de iMMO-rapporten waar rechters zich jarenlang op hebben gebaseerd?

Crystal Radio in Lunsar

Voor hij vlucht naar Nederland is Dennis Spaine de bekendste radiomaker van Lunsar, een stadje in Sierra Leone. Crystal Radio heet zijn zender, waarop hij muziek combineert met items over maatschappelijke thema's. Om de bevolking te beschermen tegen malaria begint hij een campagne voor gratis muggennetten. „Dat ging viral", zegt Spaine, „de politiek nam het over en mensen uit heel Sierra Leone kregen gratis netten." Spaine wordt vervolgens benaderd door diverse politici in aanloop naar de verkiezingen van 2018. „Ze zagen mij als een jonge *potential*", vertelt hij trots in een koffietent in Nijmegen.

Voor de radiomaker begonnen daar de problemen. Een jonge politicus beticht op Spaines zender de president ervan dat hij stemmen steelt. En na de verkiezingen zegt hij dat de president overheidsgeld gebruikt voor zijn eigen bruiloft. Die beschuldigingen maken veel los in Sierra Leone, waar circa 70 procent van de bevolking onder de armoedegrens leeft. In 2022 breken gewelddadige protesten uit, waarbij politiebureaus worden bestormd. Spaine gaat eropaf om verslag te doen.

In Nijmegen begint hij te trillen wanneer hij over die dag vertelt. „De politie begon mensen te doden voor mijn neus", zegt hij. „Er was een heleboel bloed. En ik filmde het allemaal."

Op de radio vertelt hij over het bloedbad en zegt dat hij nog ongepubliceerde filmbeelden heeft. Kort daarna staan de rechercheurs van het Criminal Investigation Department voor z'n deur: ze willen de video's hebben. Volgens Spaine wordt hij die dag opgepakt, dagenlang vastgehouden en gemarteld.

In de koffietent staart Spaine voor zich uit, vanonder zijn designerbril ontsnapt een traan. Hij neemt geen hap meer van zijn broodje zalm. „Ik wil het er liever niet over hebben", zegt hij tenslotte. „Dat triggert me te veel."

'Je werkt met waarschijnlijkheden'

Asielzoekers zoals Spaine vormen een lastige groep voor de IND. Ze zeggen slachtoffer te zijn van een traumatiserende gebeurtenis, maar kunnen of durven daar niet uitgebreid over te vertellen. Om asiel te krijgen is dat wél nodig: ze moeten gedetailleerd en samenhangend kunnen verklaren, anders gelooft de IND hun verhaal niet.

Speciaal voor deze groep werd in 2012 iMMO opgericht, gevestigd in een kantoorpand op een bedrijventerrein in Amsterdam-Duivendrecht. In de behandelkamer zitten drie iMMO-medewerkers aan tafel: gezondheidsarts Evert Bloemen, psycholoog Karin Prinsen en directeur Annemieke Keunen. In de hoek staat een doktersbed, waar asielzoekers worden onderzocht op littekens en andere sporen van geweld.

„Of iemand de waarheid spreekt, kunnen wij niet zeggen", zegt Keunen direct. „Dat zouden de juristen van de IND wel graag willen: een zwart-wit oordeel. Maar dat kunnen wij ze niet geven."

Bloemen: „Dat is net alsof je aan een oncoloog vraagt: vertel mij precies op welke dag ik doodga. Zo werkt een arts niet. Je werkt altijd met waarschijnlijkheden."

Het iMMO beoordeelt hoe plausibel het is dat een litteken of medische klacht is veroorzaakt door het geweld dat een asielzoeker stelt te hebben meegemaakt. Die beoordeling krijgt een waarschijnlijkheidsfactor, van 1 ('niet-consistent') tot en met 5 ('kenmerkend'). Het overgrote deel van de iMMO-onderzoeken heeft een gunstige uitkomst voor de asielzoeker.

Uit littekens valt veel op te maken, zegt Bloemen. Een sigarettenbrandwond is anders dan die van een sigaar. Gesmolten plastic laat weer andere sporen achter op de huid. „Bij mensen die zijn opgehangen aan hun armen, zie je dat vaak jaren later nog terug", zegt Bloemen. „Het schouderblad staat scheef door een beschadigde zenuw." 100 procent uitsluitsel kan iMMO nooit geven over de oorzaak van de littekens, benadrukt Bloemen. „We waren er niet bij."

Naast de sporen op het lichaam haalt iMMO steunbewijs uit gesprekken met asielzoekers, vertelt psycholoog Karin Prinsen. Die verstijven zodra ze over het geweld beginnen, of worden onbereikbaar. „Ik heb mensen kotsend boven de prullenbak gezien bij het vertellen van hun verhaal. Anderen renden huilend naar de wc of verstopten zich in ons gebouw." Dat is belangrijk steunbewijs voor in het rapport, zegt Prinsen. „Dat soort reacties kun je bijna niet faken."

'Misschien wel een glasscherf'

Bij de IND bekijken ze de rapporten met argwaan. Ze zouden te veel op de hand van de asielzoeker zijn, zeggen beslismedewerkers van de immigratiedienst in een onderzoek uit 2019. Wanneer een asielzoeker zegt dat een litteken is veroorzaakt door een granaatscherf, aldus een van de geïnterviewde IND'ers, wordt dat door de medisch rapporteur overgenomen. Terwijl: „Misschien was het wel een glasscherf."

Zo gaat het ook in rechtszaken, waar de IND de rapporten steevast aanvecht. In april speelde bijvoorbeeld een zaak over een man uit Guinee, die voor een tweede keer asiel aanvroeg, ditmaal omdat hij homoseksueel zou zijn. Als bewijs diende hij een iMMO-rapport in. Daarin stelt het instituut dat een litteken op zijn voet aansluit bij het verhaal dat mensen er in Guinee kokend water overheen hadden gegooid, toen ze de man zagen lopen met zijn homoseksuele vriend. Vervolgens wees de IND erop dat de man tijdens de eerste procedure iets heel anders had gezegd, namelijk: dat diens vriendin kokend water over de voet had gegooid. De rechter gaf de IND gelijk: het verhaal rammelde en de afwijzing was terecht.

> Dat zouden de juristen van de IND wel graag willen: een zwart-wit oordeel. Maar dat kunnen wij ze niet geven
>
> **Annemieke Keunen**
> directeur iMMo

„De IND legt voortdurend bommetjes onder onze rapporten", zegt arts Bloemen. „Ze zeggen dat een litteken altijd andere oorzaken kan hebben." En dat is ook zo, zegt Bloemen, maar volgens hem draait de immigratiedienst de zaken om. „Als een andere verklaring niet volledig kan worden uitgesloten, maken ze ervan dat het hele rapport geen meerwaarde zou hebben."

Keunen, geïrriteerd: „De IND gaat op de medische stoel zitten, terwijl ze daar helemaal geen kennis van hebben."

Elektroshocks

Na het mislukken van de asielgehoren reist radiomaker Spaine in 2024 af naar Amsterdam, voor een onderzoek bij iMMO. Met een psycholoog spreekt hij urenlang, uiteindelijk ook over de martelingen. Hij zou zijn bewerkt met elektroshocks en gewaterboard, een foltering waarbij iemand het gevoel krijgt te verdrinken.

Het gesprek was veel zwaarder dan bij de IND, zegt Spaine, maar „bij iMMO luisterden ze echt". Bij de immigratiedienst vertelde Spaine ook dat hij werd gemarteld, maar gaf hij te weinig details. „Ik had niet het idee dat ze daarin geïnteresseerd waren. Bij iMMO kon ik uitleggen hoe het precies ging. Soms namen ze even gas terug. Ik voelde mij veilig en daardoor kon ik mij openstellen. Bij de IND voelde het meer als een politieverhoor."

De iMMO-rapporteurs beoordelen Spains klachten als „typerend" voor wat hij zegt te hebben meegemaakt, volgens het rapport dat is ingezien door *NRC*. De littekens op zijn arm en pols passen bij de elektroshocks. Ook de „herbelevingen" en „dissociatieve reacties" die hij tijdens het gesprek krijgt, beschouwen de rapporteurs als steunbewijs.

Trauma's in de gehoorkamer

De psychologen schrijven nog iets anders in het rapport: dat Spaines geestelijke toestand invloed heeft gehad op het asielgehoor. Zijn „psychische problematiek" heeft gemaakt dat hij „zeer waarschijnlijk" niet goed heeft kunnen verklaren.

Tot voor kort nam iMMO deze zin op in veel rapporten. De formulering zorgt ervoor dat asielzoekers niet zomaar door de IND kunnen worden afgerekend op fouten in hun eerdere gehoor. Uit wetenschappelijk onderzoek zou namelijk blijken dat mensen door trauma's of schaamte bepaalde gebeurtenissen niet vertellen, of verkeerd vertellen.

Maar hoe kun je jaren later alsnog vaststellen dat psychische problemen invloed hebben gehad op wat iemand tijdens een asielgehoor heeft gezegd? „Het kán", zegt Mario Braakman. „Maar dat vereist wel onderzoek naar eventuele geheugenstoornissen. En dat doet iMMO niet." Braakman is hoogleraar transculturele forensische psychiatrie aan de Tilburg University. Daarnaast leidt hij de internationale beroepsvereniging van dit vakgebied. Op verzoek van de Raad van State onderzocht hij het wetenschappelijke gehalte van de iMMO-rapporten.

En Braakman concludeerde: iMMO presenteert bevindingen die alleen voor een beperkte groep gelden alsof ze voor álle getraumatiseerde asielzoekers opgaan. „Sommige getraumatiseerde mensen kunnen alleen de hoofdlijnen van een gebeurtenis herinneren en de details niet meer. Maar iMMO maakt vervolgens de denkfout dat iedereén met trauma's daar last van zou hebben."

Formulering voorzichtiger geworden

Braakman wijst op studies waarin juist wordt geconcludeerd dat de meeste mensen met een posttraumatische stressstoornis hun herinneringen behouden. Die nuance ontbreekt volgens Braakman in de rapporten van iMMO. „Ze maken selectief gebruik van de literatuur en benoemen de onderzoeken die hun standpunt tegenspreken niet."

Tegenstrijdigheden in een asielgehoor kunnen volgens hem meerdere oorzaken hebben. „Daarom moet je onderzoek doen naar een individueel persoon en je niet beroepen op algemeenheden die niet voor iedereen opgaan."

De onderzoekers van iMMO hebben bij de rechtbank erkend dat de wetenschappelijke onderbouwing van hun onderzoeken niet op orde was. Sinds kort is de formulering in de rapporten voorzichtiger: de psychische klachten van de asielzoeker hebben *mogelijk* een rol gespeeld bij het IND-gehoor.

Maar hun punt blijft, zeggen ze bij iMMO, dat de immigratiedienst onvoldoende rekening houdt met de gevolgen van trauma's. „Iedereen weet dat mensen die bijvoorbeeld seksueel geweld hebben meegemaakt, daar niet gemakkelijk over praten door schaamte of trauma", zegt psycholoog Prinsen. „Behalve bij de IND, daar zeggen ze als iemand pas later met dat verhaal komt: dat had je meteen moeten vertellen in je gehoor en dat heb je niet gedaan, nou, jammer." Dáár gaat het ze bij iMMO om. „Dat deze mensen niet worden geloofd, terwijl het volgens ons heel aannemelijk kan zijn dat ze pas op een later moment over zo'n gebeurtenis gaan praten of zich zaken beter herinneren."

De IND laat weten zich niet te herkennen in die kritiek: medewerkers worden goed getraind om getraumatiseerde asielzoekers te horen. Dat een asielzoeker pas later over een traumatische gebeurtenis vertelt, maakt diens verhaal volgens de IND niet „automatisch" ongeloofwaardig. „We betrekken altijd alle feiten en omstandigheden van de individuele zaak bij de beoordeling."

Een jaar na het onderzoek van iMMO is de asielaanvraag van Dennis Spaine alsnog ingewilligd. De IND geloofde hem bij nader inzien tóch. Inmiddels woont hij twee jaar in een asielzoekerscentrum in Nijmegen, in afwachting van een woning. De martelingen in Sierra Leone achtervolgen hem nog steeds. Spaine is onlangs begonnen met traumatherapie en slikt antidepressiva.